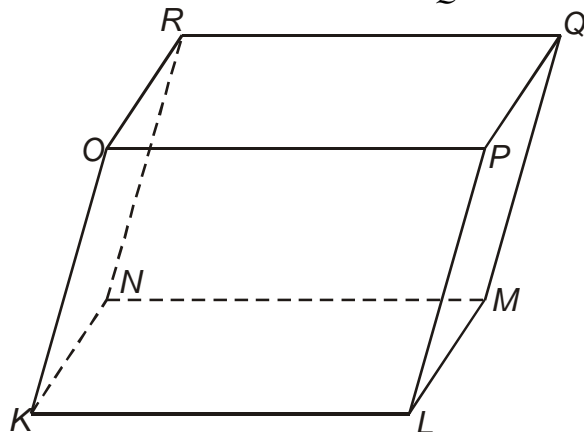

7.2.14 Smíšený součin

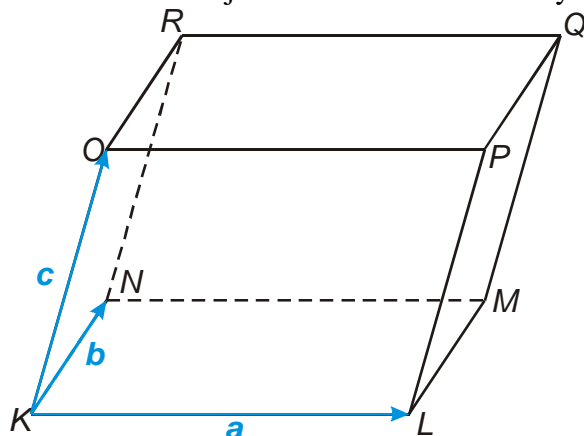
Předpoklady: 7213

Je dán rovnoběžnostěn $KLMNOPQR$.

Jeho objem umíme spočítat stereometrickým vzorcem: $V = S_p v$.

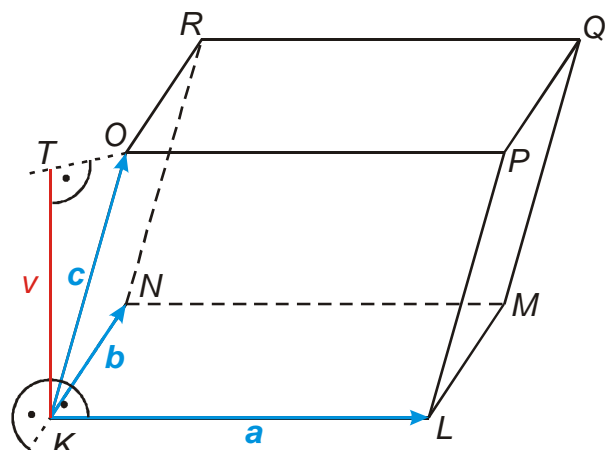
Rovnoběžnostěn je také určen třemi vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$ a $\mathbf{c}$

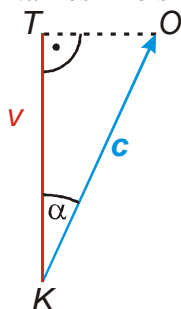
$\Rightarrow$ jeho objem musí jít spočítat i pomocí těchto tří vektorů.

První krok už víme: $S_p = |\mathbf{a} \times \mathbf{b}|$ (velikost vektorového součinu $\mathbf{a} \times \mathbf{b}$ se rovná obsahu rovnoběžníku $ABCD$ – vlastnost vektorového součinu) $\Rightarrow V = |\mathbf{a} \times \mathbf{b}| \cdot v$.

Musíme určit výšku (kolmou vzdálenost mezi rovinami $KLMN$ a $OPQR$) pomocí vektoru $\mathbf{c}$.

Nakreslíme si pravoúhlý trojúhelník KOT .

Z obrázku je vidět, že platí $v = |c| \cos \alpha$.

Dosadíme: $V = |\mathbf{a} \times \mathbf{b}| \cdot v = |\mathbf{a} \times \mathbf{b}| \cdot |c| \cos \alpha \Rightarrow$ jsme skoro hotoví, zbývá pomocí vektorů vyjádřit úhel α .

Přímka KT je kolmá na rovnoběžník $KLMN \Rightarrow$ má stejný směr jako vektor $\mathbf{a} \times \mathbf{b} \Rightarrow$ úhel α je úhel mezi vektory $\mathbf{a} \times \mathbf{b}$ a $\mathbf{c} \Rightarrow$ vztah $|\mathbf{a} \times \mathbf{b}| \cdot |c| \cos \alpha$ je vztah pro výpočet skalárního součinu z velikosti vektorů $\Rightarrow |\mathbf{a} \times \mathbf{b}| \cdot |c| \cos \alpha = (\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{c}$.

$\Rightarrow$ Jsme hotoví: $V = (\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{c}$

Malý zádrhel:

Vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$ a $\mathbf{c}$ na našem obrázku tvoří pravotočivou bázi $\Rightarrow$ proto směřuje vektor $\mathbf{a} \times \mathbf{b}$ do stejného poloprostoru jako vektor $\mathbf{c}$.

Kdyby vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$ a $\mathbf{c}$ tvořily levotočivou bázi, vektor $\mathbf{a} \times \mathbf{b}$ by směřoval do opačného poloprostoru než vektor $\mathbf{c} \Rightarrow$ výsledek by byl záporný $\Rightarrow$ museli bychom ho vynásobit mínusem, abychom získali kladné číslo.

Objem rovnoběžnostěnu, který je určen vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$ a $\mathbf{c}$ určíme ze vzorce $V = |(\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{c}|$ (absolutní hodnota řeší případné problémy s mínusem).

Číslo $(\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{c}$ nazýváme smíšený součin vektorů $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$, $\mathbf{c}$.

Př. 1: Rozhodni, kdy se smíšený součin tří nenulových vektorů $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$, $\mathbf{c}$ rovná nule.

Dvě možnosti řešení:

a) z vlastností skalárního součinu:

skalární součin se rovná nule:

- jeden z vektorů je roven nule $\Rightarrow$ vektor $\mathbf{a} \times \mathbf{b}$ je nulový $\Rightarrow$ vektory $\mathbf{a}$ a $\mathbf{b}$ jsou rovnoběžné
- vektory jsou na sebe kolmé $\Rightarrow$ vektor $\mathbf{c}$ je kolmý na vektor $\mathbf{a} \times \mathbf{b}$ $\Rightarrow$ vektor $\mathbf{c}$ leží v rovině určené vektory $\mathbf{a}$ a $\mathbf{b}$.

$\Rightarrow$ smíšený součin je nulový, právě když vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$, $\mathbf{c}$ leží v jedné rovině (jsou lineárně závislé)

b) z významu smíšeného součinu

Absolutní hodnota smíšeného součinu se rovná objemu rovnoběžnostěnu. Objem je nulový, když vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$, $\mathbf{c}$ neurčují rovnoběžnostěn $\Rightarrow$ pokud vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$, $\mathbf{c}$ leží v jedné rovině.

Př. 2: Objem rovnoběžnostěnu nezávisí na tom, kterou ze stěn zvolíme za podstavu. Které další smíšené součiny můžeme použít pro výpočet jeho objemu (a rovnají se součinu $(\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{c}$)?

za podstavu bereme obdélník $KNRO \Rightarrow V = (\mathbf{b} \times \mathbf{c}) \cdot \mathbf{a}$

za podstavu bereme obdélník $KLPO \Rightarrow V = (\mathbf{c} \times \mathbf{a}) \cdot \mathbf{b}$

Pro každé tři vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$, $\mathbf{c}$ v prostoru platí: $(\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{c} = (\mathbf{b} \times \mathbf{c}) \cdot \mathbf{a} = (\mathbf{c} \times \mathbf{a}) \cdot \mathbf{b}$.

Dodatek: Pomocí předchozí rovnosti se dokazuje distributivnost vektorového součinu a jeho asociativnost při násobení reálným číslem.

Máme smíšený součin libovolných vektorů $\mathbf{a}$, $\mathbf{b} + \mathbf{c}$ a $\mathbf{x}$.

$$(\mathbf{a} \times [\mathbf{b} + \mathbf{c}]) \cdot \mathbf{x}$$

provedeme posunutí vektorů podle vzorce $(\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{c} = (\mathbf{c} \times \mathbf{a}) \cdot \mathbf{b}$:

$$(\mathbf{a} \times [\mathbf{b} + \mathbf{c}]) \cdot \mathbf{x} = (\mathbf{x} \times \mathbf{a}) \cdot [\mathbf{b} + \mathbf{c}]$$

skalární součin je distributivní: $(\mathbf{x} \times \mathbf{a}) \cdot [\mathbf{b} + \mathbf{c}] = (\mathbf{x} \times \mathbf{a}) \cdot \mathbf{b} + (\mathbf{x} \times \mathbf{a}) \cdot \mathbf{c}$

provedeme posunutí vektorů podle vzorce $(\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{c} = (\mathbf{b} \times \mathbf{c}) \cdot \mathbf{a} = (\mathbf{c} \times \mathbf{a}) \cdot \mathbf{b}$:

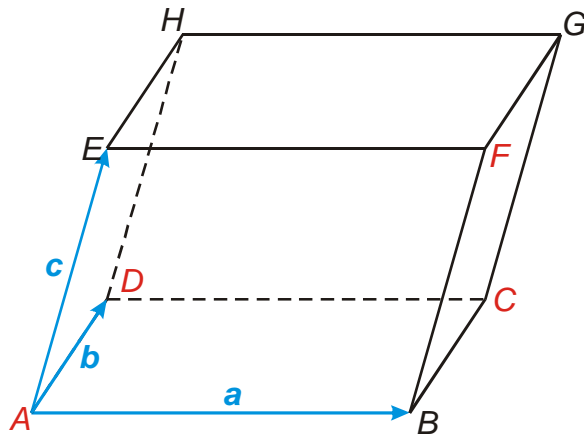
$$(\mathbf{x} \times \mathbf{a}) \cdot \mathbf{b} + (\mathbf{x} \times \mathbf{a}) \cdot \mathbf{c} = (\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{x} + (\mathbf{a} \times \mathbf{c}) \cdot \mathbf{x}$$

vytkneme $\mathbf{x}$: $(\mathbf{a} \times \mathbf{b}) \cdot \mathbf{x} + (\mathbf{a} \times \mathbf{c}) \cdot \mathbf{x} = (\mathbf{a} \times \mathbf{b} + \mathbf{a} \times \mathbf{c}) \cdot \mathbf{x}$

Platí tedy: $(\mathbf{a} \times [\mathbf{b} + \mathbf{c}]) \cdot \mathbf{x} = (\mathbf{a} \times \mathbf{b} + \mathbf{a} \times \mathbf{c}) \cdot \mathbf{x}$

a tedy $\mathbf{a} \times [\mathbf{b} + \mathbf{c}] = \mathbf{a} \times \mathbf{b} + \mathbf{a} \times \mathbf{c}$ - vektorový součin je distributivní vzhledem ke sčítání vektorů

Př. 3: Jsou dány body $A[2;-2;1]$, $C[-1;1;3]$, $D[3;2;2]$ a $F[-3;1;-2]$. Urči objem rovnoběžnostěny $ABCDEFGH$.

Nejdříve určíme vektory a, b, c .

Z obrázku je vidět: $a = C - D = (-4; -1; 1)$ $b = D - A = (1; 4; 1)$

$c = F - B$ - souřadnice bodu B musíme určit výpočtem: $B = A + a = [-2; -3; 2]$

$$c = F - B = [-1; 4; -4]$$

Počítáme smíšený součin $V = (a \times b) \cdot c$

$$a \times b = (-1 - 4; 1 + 4; -16 + 1) = (-5; 5; -15)$$

$$V = (a \times b) \cdot c = (-5; 5; -15) \cdot (-1; 4; -4) = 5 + 20 + 60 = 85$$

Rovnoběžnostěn má objem 85.

Pedagogická poznámka: Příklad by mohl být předpřipravenější. Studenti musí vektory najít na jiném místě, než na kterém byly nakresleny při odvozování smíšeného součinu. U některých studentů se opět objevují problémy s tím, že vektory jsou někde jinde (studenti mají pocit, že když jsou jiné souřadnice bodů, musí být jiné i souřadnice vektorů. Vrací se tím opět problém z úvodu kapitoly, kdy je těžké studentům vysvětlit, že u vektorů na umístění nezáleží).
Doporučuji strategii pro výběr vektorů po chvílce probrat společně.

Př. 4: Jsou dány vektory $u = (1; 2; 3)$, $v = (1; 1; 1)$ a $w = (1; 3; 1)$. Rozhodni, zda vektory u, v, w leží v jedné rovině. Pokud v jedné rovině neleží, rozhodni, zda tvoří levotočivou nebo pravotočivou bázi.

Spočteme smíšený součin vektorů u, v, w a z hodnoty výsledku budeme moci odpovědět na otázku.

$$u \times v = (2 - 3; 3 - 1; 1 - 2) = (-1; 2; -1)$$

$$(u \times v) \cdot w = (-1; 2; -1) \cdot (1; 3; 1) = -1 + 6 - 1 = 4$$

Smíšený součin vektorů u, v, w je kladné číslo $\Rightarrow$

- vektory u, v, w neleží v jedné rovině
- vektory u, v, w tvoří pravotočivou bázi.

Objem čtyřstěnu můžeme také spočítat stereometricky vztahem $V = \frac{1}{3} S_p v \Rightarrow v = \frac{3V}{S_p}$.

Objem čtyřstěnu i obsah podstavy BCD známe. Dosadíme:

$$v = \frac{3V}{S_p} = \frac{3 \frac{21}{6}}{\frac{9\sqrt{2}}{2}} = \frac{21}{9\sqrt{2}} = \frac{7}{3\sqrt{2}} = \frac{7\sqrt{2}}{6}.$$

Výška čtyřstěnu kolmá na stěnu BCD má délku $\frac{7\sqrt{2}}{6}$.

Př. 6: Petáková:
strana 103/cvičení 56
strana 104/cvičení 58
strana 104/cvičení 59 b)

Shrnutí: